

ABDULHAMID CHO'LPON IJODI VA IJODIY QARASHLARI.

Haqulova Gulnora Shukurovna.

IV Buxoro akademik litseyi ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada XX asr o'zbek adabiyotining taniqli namoyandasi Abdulhamid Cho'lponning ijodiy dahosi va tafakkuri yoritilgan. Cho'lponning adabiy asarlarini o'rganib chiqib, ushbu tadqiqot uning o'ziga xos uslubi, tematik yo'nalishi va yozuvining ijtimoiy-madaniy ta'sirini o'rganadi. Tadqiqot Cho'lponning zamonaviy o'zbek adabiyotini shakllantirishdagi rolini ta'kidlaydi va u o'z davrining kurash va intilishlarini aks ettirish uchun qo'llagan usul va usullarini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: Abdulhamid Cho'lpon, o'zbek adabiyoti, ijodiy qarashlari, 20-asr boshlari, adabiy mavzular, madaniy ta'sir, she'riyat, Nasr, ijtimoiy o'zgarishlar.

Atoqli shoir, dramaturg va yozuvchi Abdulhamid Cho'lpon zamonaviy o'zbek adabiyotining tamal toshlaridan biri bo'lib turibdi. Siyosiy g'alayonlar va ijtimoiy o'zgarishlar davrida tug'ilgan Cho'lponning ijodi o'z xalqining kurashlari bilan chuqur rezonanslashdi. Uning she'riyat, drama va nasrni qamrab olgan ijodiy faoliyati madaniy o'ziga xoslik va ijtimoiy islohotlarning mohiyatini qamrab oldi. Ushbu maqola Cho'lponning adabiy qarashlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, uning san'ati u yashagan dinamik dunyoning aksi va javobi bo'lganligini ta'kidlaydi.

Cho'lpon 1897 yili Andijonda tug'ilgan. Eski maktabda savod chiqargan. Keyin rus-tuzem maktabida o'qigan. 1914 yili Toshkentga keladi va o'z faoliyatini "Sadoi Turkiston" gazetasi bilan bog'laydi. Uning asarlari Orenburg, Ufa, Qozon va Bog'chasaroyda chiqadigan gazeta va jurnallarda ham bosilib turgan. 1916-1917 yillarda Orenburgda yashaydi va u yerda boshqird hukumati mahkamasida kotib bo'lib ishlaydi. So'ng Toshkentga qaytadi. 1920 yilgacha TurkRosTAda xizmat qiladi. 1920 yili Bokuda bo'lgan Sharq xalqlari qurultoyida qatnashadi. O'sha yili Fitrat taklifi bilan Buxoroga boradi va o'zbek tilida chiqadigan "Buxoro axbori" gazetasiga rahbarlik qiladi. Bir yilcha ishlab Toshkentga qaytadi. Adabiyot va madaniyat ishlari bilan shug'ullanadi. 1924-1926 yillarda Cho'lpon Moskvada yashaydi. U yerda ochilgan O'zbek dramstudiyasiga rahbarlik qiladi. Cho'lponning ijodi 1913-1914 yillardan boshlangan bo'lib, u avval "Qalandar", "Mirzaqalandar", "Andijonlik" va nihoyat "Cho'lpon" (Tong yulduzi) taxallusi bilan ijod qildi. U ham shoir, ham nosir, ham dramaturg sifatida o'z xalqi adabiyoti ravnaqiga salmoqli hissa qo'shadi. Cho'lponning dastlabki asarlari "Sadoi Turkiston", "Sadoi Farg'ona" kabi mahalliy gazetalarda, shuningdek, Orenburgda chiqadigan "Sho'ro" jurnalida nashr etiladi. Cho'lponning "Ishtirokiyun", "Qizil bayroq",

“Turkiston”, “Buxoro axbori” kabi gazetalardagi faoliyati ham uning ijodiy shakllanishida maktab bo‘lib xizmat etadi.

Cho‘lpon ocherknavis va publitsist sifatida ham barakali ijod qildi. Bu borada ayniqsa, uning **“Adabiyot nadir”**, **“Muhtaram yozuvchilarimizga”** kabi maqolalari adabiyotning maqsad va vazifalarini anglashda muhim rol uynaydi. U 1914-1917 yillarda yaratgan **“Qurboni jaholat”**, **“Do‘xtir Muhammaddiyor”** singari hikoyalari, **“Vatanimiz Turkistonda temir yo‘llar”** singari maqolalarida madaniyat va ma‘rifat targ‘ibotchisi sifatida maydonga chiqdi. U Oktabr to‘ntarishidan keyingi 1920-1924 yillarda hayotda sodir bo‘layotgan xush va noxush o‘zgarishlarni qalamga oldi. **“Yo‘lda bir kunduz”**, **“Yo‘lda bir kecha”**, **“Sharq poyezdi keldi”**, **“Sharq uyg‘ongan”**, **“Quturgan mustamlakachilar”**, **“Yo‘l esdaligi”** singari o‘nlab ocherklari va publitsistik maqolalarida chorizm mustamlakachilari va mahalliy hokim sinf yetkazgan jabru jafolar yetmaganidek, fuqarolar urushi davrida ruy bergan fojealarni qoraladi.

Cho‘lpon 1922-1926 yillarda o‘zining **“Uyg‘onish”**, (1922), **“Buloqlar”** (1923), **“Tong sirlari”**(1926), **“Soz”** (1935) kabi to‘rtta she‘riy to‘plamini nashr ettirdi. 30-yillarga kelib, **“Jo‘r”** to‘plamini tayyorladi. Ammo **“Soz”** i chop etiladi, **“Jo‘r”** to‘plami qatag‘onlik tuzog‘iga ilinib qolib ketadi. Shoirning to‘plamlari orasida **“Buloqlar”** (1923) alohida ajralib turadi. To‘plam besh bo‘limdan iborat bo‘lib, ular **“Sharq uchun”**, **“Sezgilari”**, **“Sevgi”**, **“Qora yullar”** va **“Qor quynida”** deb nomlanadi. Shoirning o‘zi qayd etishicha, mazkur she‘riy guldasta **“jahon”** fotihlari changalida ezilib yotqon Sharq o‘lkalarga bag‘ishlangan. Jumladan, **“Amalning o‘limi”** she‘rida shunday misralarni o‘qiymiz:

Ko‘nglimda yig‘lagan malaklar kimlar,
Sharqning onalari, juvonlarimi
Qarshimda ingragan bu jonlar kimlar,
Qullar o‘lkasining insonlarimi

Cho‘lpon 1925-yillarga kelib, **“Muhit kuchli ekan, egdim bo‘ynimni”** deya ijtimoiy qarashlarini o‘zgartirishga majbur bo‘lganligini e‘tirof etadi. Ammo shunga qaramay, shoir yaratgan ikki yuzdan ortiq she‘riy asarlar yurt baxti, kelajagi, mustaqilligi, ozodligi uchun kurashning yorqin solnomasi desa bo‘ladi:

...Birligimizning tebranmas tog‘i,
Umidimizning so‘nmas chirog‘i.
Birlash, ey xalqim, kelgandir chog‘i,
Bezansin endi Turkiston bog‘i.
Qo‘zg‘al, xalqim, yetar shuncha jabru jafolar!
Qorong‘u kechada ko‘kka ko‘z tikib...

Cho'lponning ushbu "Go'zal" nomli she'rini XX asrda yaratilgan eng nafis ijod namunasi desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. U xalq orasida keng tarqalib, qo'shiqqa aylanib ketgan: Qorong'u kechada ko'kka ko'z tikib,

Eng yorug' yulduzdan seni so'raymen,
Ul yulduz uyalib, boshini bukib,
Aytadir men uni tushda ko'ramen.
Tushimda ko'ramen shunchalar go'zal,
Bizdan-da go'zaldir, oydan-da go'zal!

Cho'lpon yetuk lirik shoirgina emas, balki "Novvoy qiz", "Oydin kechalarda", "Qor qo'ynida lola" kabi o'nlab hikoyalar, "Kecha va kunduz" (1936) kabi ajoyib roman ham yaratgan iste'dodli adibdir.

Cho'lpon dramaturg sifatida ham salmoqli ijod qilgan. Uning "Xalil farang", "Cho'rining isoni" kabi kichik pyesalari, "O'rtoq Qarshiboyev", "Mushtumzo'r" kabi dramalari hamda ko'p vaqt sahnadan tushmagan "Yorqinoy" pyesalari mashhur bo'lgan. Shuningdek, rus yozuvchisi V. Yan bilan hamkorlikda "Hujum" dramasi yaratgan.

Cho'lpon mohir tarjimon sifatida V. Shekspirning "Hamlet" fojeasini, A.S. Pushkinnig "Dubrovskiy" qissasini va "Boris Godunov" kabi pyesalarini, M. Gorkiyning "Ona" romanini va boshqa ko'plab asarlarni o'zbek tiliga mahorat bilan o'girgan.

Cho'lpon ham Fitrat va Abdulla Qodiriylar kabi qatag'onlik davrining qurboni bo'lgan. U 1937-yilning 14-iyulida qamoqqa olinib, 1938-yilning 4-oktabrida otib tashlangan.

1991 yil 25-sentabrda Cho'lponga Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Respublikasi Davlat mukofoti berilgan, 1999-yil "Mustaqillik" ordeni bilan taqdirlangan.

1997 yili adib tavalludining 100-yilligi kunlarida ko'plab asarlari nashr etildi, u haqida ilmiy tadqiqotlar yaratildi.

Cho'lponning ishini ham bo'ysunmaslik harakati, ham Ilhom manbai deb tushunish mumkin. U duch kelgan muammolar, shu jumladan sovet hukumati tomonidan ta'qib qilinishi uning ovozi siyosiy kuchini ta'kidlaydi. Uning ijodi madaniy bostirish sharoitida jamoaviy o'ziga xoslikni tasdiqlash vositasi edi. Zamonaviy olimlarning ta'kidlashicha, Cho'lpon ijodi bo'lajak o'zbek adabiyotshunoslari uchun asos yaratib, haqiqiylik va milliy ongni ta'kidlaydigan an'anani targ'ib qilgan.

Shuningdek, munozarada Cho'lponning mavzulari bugungi kunda qanday dolzarb bo'lib qolayotgani o'rganiladi. O'ziga xoslik, erkinlik va madaniy meros masalalari zamonaviy o'zbek adabiyotida aks-sado berishda davom etmoqda, ko'plab zamonaviy yozuvchilar uning kashshof yondashuvidan Ilhom olishgan.

Xulosa

Abdulhamid Cho'lponning adabiy merosi uning o'zbek madaniyati va adabiyotiga chuqur ta'sir ko'rsatganligidan dalolat beradi. Uning ijodiy qarashlari nafaqat o'z jamiyatiga ko'zgu berdi, balki O'zbekistondagi adabiy evolyutsiya traektoriyasini ham shakllantirdi. Kelajakdagi tadqiqotlar Cho'lponning asarlari va shu kabi ijtimoiy-siyosiy cheklovlarga duch kelgan boshqa Markaziy Osiyo yozuvchilarining asarlari o'rtasidagi qiyosiy tadqiqotlardan foyda ko'rishi mumkin. Bundan tashqari, Cho'lponning unchalik taniqli bo'lmagan asarlarini tarjima qilish uning adabiy hissalarining to'liq ko'lami haqida ko'proq ma'lumot berishi mumkin.

Keyingi o'rganish uchun takliflar

- Cho'lponning asarlari bilan rus va boshqa O'rta Osiyo zamondoshlari o'rtasidagi qiyosiy tahlil.
- Cho'lponning postsovet o'zbek adabiyotiga ta'sirini o'rganish.
- Ilmiy va jamoatchilikni kengroq jalb qilish uchun uning asarlarini tarjima qilish va tarqatish.

Abdulhamid Cho'lpon hayoti va tafakkurini tizimli o'rganish uning zamonaviy o'zbek adabiyotining kashshofi sifatidagi maqomini yana bir bor tasdiqlaydi, uning merosi yozuvchi va olimlarning yangi avlodlarini ilhomlantirishda davom etmoqda.

Adabiyotlar.

1. Мамажонов С. "Ўзбек тили ва адабиёти" журнали. // 1991. N 6.
2. Қосимов Б ва б. Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти. – Т.: Маънавият, 2004.
3. Қуронов Д. Чўлпон насри поетикаси. – Т.: «Шарқ», 2004.
4. Umarov, D., & Tojimatova, Z. (2023). INTERPRETATION OF THE HERO OF A LITERARY WORK. *Modern Science and Research*, 2(6), 1104-1106.
5. Umarov, D. (2023). THE IMPORTANCE OF LITERARY CRITICISM ARTICLES IN LITERARY STUDIES. *Modern Science and Research*, 2(6), 848-853
6. Tojimatova, Z., & Umarov, D. (2023). THE HISTORY AND DEVELOPMENT OF "WOMEN'S LITERATURE" IN LITERARY STUDIES. *Modern Science and Research*, 2(6), 1099–1103. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/scienceresearch/article/view/21485>.
7. Umarov, D. (2023). BRIGHT MANIFESTATIONS OF UZBEK PROSE OF THE SECOND HALF OF THE 20TH CENTURY. *Modern Science and Research*, 2(6), 842–847. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/scienceresearch/article/view/21238>